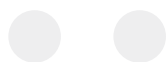

MUSTAFA GOBELJIĆ
gobeljicm@hotmail.com

Hadis u kulturi održavanja lične higijene Bošnjaka

SAŽETAK

Kur'an i hadis su dva osnovna izvora naše vjere. Bez usklađivanja vlastitog života sa temeljnim principima sadržanim u ovim osnovnim vrelima islama, ne može biti govora o istinskom i predanom življenju islama u bilo kojem vremenu i na bilo kojem prostoru. Bosanski muslimani su u islamu već nekoliko stoljeća i taj emanet su, uprkos mnogobrojnim historijskim kušnjama, ljubomorno čuvali. Otuda je islam postao najbitnija odrednica našeg ukupnog identiteta i impregniran je u sve aspekte našeg kulturnog života. Kada je riječ o utjecaju hadisa na naš stav i ponašanje u pogledu njegovanja vlastite higijene, onda nema mjesta sumnji, da su Poslanikove riječi i praksa ostavile dubok i prepoznatljiv trag na etabliranje ovog aspekta naše kulture življenja. Ti odjeci prepoznatljivi su kroz njegovanje kulta vode, opću kulturu higijene, obredna pranja itd.

DOI

10.63518/3029-4088.2025.16.150.39

UDK/UDC

28-31:28-443(497.6)

KLJUČNE RIJEČI

hadis, kultura, tradicija, voda, pranje,
higijena, abdest, gusul, kupatilo, hamam

UVOD

Svaka upućenija osoba u nauke islama zna da islam nije samo vjera, samo duhovnost, onostrano, ili eshatologija. Islam je, također, i ovaj svijet, i ovaj život, zakon, obrazac, model/paradigma, ili, kako to volimo kazati, zaokružen svjetonazor ili sistem življenja. Islam regulira svaki naš životni korak, od rođenja (*akike*) do smrti (*dženaze*). Ako je to tako, a jeste, onda se neizostavno nameće zaključak, kako islam, kao "zaokružen stil življenja", neminovno utiskuje snažan pečat na ukupni život i ponašanje svojih sljedbenika. Ustvari, ako želimo živjeti islamskim životom, onda sve dimenzije našeg bića i sva naša ponašanja moraju biti usklađena s temeljnim načelima i odrednicama islama.

Jedna od izrazito prepoznatljivih dimenzija islama je insistiranje na svekolikoj čistoći: duhovnoj i materijalnoj, ličnoj i kolektivnoj. Nas u ovom slučaju interesira područje lične higijene Bošnjaka i povezanost tog kulturnog fenomena s učenjem našeg poslanika Muhammeda, s.a.v.s.

1. KULT VODE

Nedvojbeno je da i Kur'an¹ i hadis daju snažan poticaj muslimanima u pogledu njegevanja lične i opće higijene, koja je nekad uvjet za obavljanje određenih islamskih dužnosti, a nekad se tretira kao opće dobro, kao opća korist za čovjeka.² Taj podsticaj je

izrazito dominantan u okviru učenja islama. Kada je riječ o ovoj temi, jasno je da je voda, kao jedan od velikih Božijih *nimeta*,³ osnovno sredstvo za održavanje lične i kolektivne higijene čovjeka. I upravo iz tih razloga kod muslimana se, u neku ruku, razvio kult vode, ili snažan osjećaj poštovanja prema tom Božijem daru, odnosno snažna potreba da se voda ima nadohvat ruke.

„Kod Bošnjaka kult vode iskazan je kroz zaista visoku kulturu stanovanja, gdje se ne samo kuće grade uz vodu, već se i čitavi rukavci provode direktno kroz kuću: Begovina u Stocu je praktično na vodi, kao i drugi, ne manje vrijedan stambeni kompleks Velagićevina na Buni kod Mostara. Tu je ispod najstarije kuće, tzv. Londže, proveden rukavac rječice Bune, ne samo da bi voda služila za svakodnevnu upotrebu, već da bi bila i ugođaj i odmor za dušu...

O sarajevskim česnama da se i ne govori. Sam Evlija Čelebija nabraja 169 česama u šeheru, u vrijeme kada je taj šehar imao relativno malo stanovnika, a posljednja evidencija pred dolazak Austro-Ugarske govori o približno 160 česama i šadrvana najrazličitijih veličina, značaja i osebujnog izraza umjetničkog poriva domaćeg graditelja.“⁴

U kojoj mjeri je kod ovdašnjih muslimana prisutan kult poštovanja prema vodi svjedoči i činjenica da se u svakodnevnom životu u svakoj prilici daje prednost starijim osobama, osim u slučaju pijenja vode. Tada važi pravilo 'mlađeg je žeđ', što znači da se vodom poslužuju prvo mlađi članovi zajednice, jer je voda izvor života. Uz to, upravo iz poštovanja prema vodi, važi pravilo da se slavina, čim prestane potreba za vodom, zatvori jer je 'grehota da džaba voda teče'.⁵

Nema sumnje da su brojne Poslanikove izreke, u kojima on tretira pitanje vode, imale odlučujući utjecaj na odnos Bošnjaka prema ovom Božijem daru i neprocjenjivo važnom prirodnom resursu.

1 Allah, dž. š., u Kur'anu, aludirajući na vodu kao osnovno sredstvo čišćenja, kaže: „Allah, doista, voli one koji se kaju i one koji se čiste“. (2:222). Prijevod ajeta dat prema: Kur'an sa prijevodom na bosanski jezik, preveo Enes Karić, Bosanska knjiga, Sarajevo, 1995.

2 Nema sumnje da su abdest i gusul radnje s dominantno izraženim higijenskim aspektom, dok su, s druge strane, ova obredna čišćenja uvjet za izvršavanje određenih vjerskih dužnosti. Međutim, čišćenje zuba, pranje ruku itd., tretiraju se kao opće dobro, opća korist.

3 Tj. Božijih darova ili Božijih blagodati.

4 Mevlida Serdarević i Ajnija Omanić, Bošnjačka kultura ponašanja, Svjetlost, Sarajevo 2000, str. 110.

5 Ibid. str. 111.

U jednom hadisu Božiji Poslanik kaže: *Tri su čovjeka s kojima Allah neće razgovarati na Sudnjem danu i neće ih ni pogledati:*

- *čovjek koji se lažno zakune da je za robu dao više od onoga što je stvarno dao,*
- *čovjek koji učini lažnu zakletvu da bi njome prigrabio imovinu nekog muslimana i*
- *čovjek koji nije dao (žednom) višak vode, a kome će Allah reći: 'Uskraćujem ti danas Svoje dobročinstvo isto kao što si ti uskratilo višak onoga što nisi svojom rukom nabavio'.⁶*

Nije sevab i obaveza napojiti samo žednog čovjeka, nego i svako drugo živo biće. Voda je jedan od osnovnih elemenata života i musliman je nema pravo uskratiti nijednom Božijem stvorenju.

Ebu Hurejre, r. a., prenosi da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: *Pješakeći, neki je čovjek silno ožednio, pa je sišao u jedan bunar i napio se vode. Kada je izašao, ugledao je psa kako zbog silne žeđi jede zemlju.*

- Ovoga je stiglo isto ono što je bilo stiglo i mene – pomislio je.

Spustio se u bunar, napunio svoju cipelu (vodom) i držeći je u zubima, ispeo se i napojio psa. Allah mu se za to zahvalio i oprostio mu grijeh.

- Allahov Poslaniče, imamo li, zaista, nagradu i za životinje? - upitali su (prisutni).

- Za sve živo ima nagrada - odgovorio je on.⁷

2. ISPIRANJE USTA I PRANJE ZUBA

“Obavezno je ispiranje usta poslije svakog jela. Moguće je preskakanje pranja zuba, ali ispiranje usta – nikada.”⁸

Svakako da je u domenu lične higijene jedan od najznačajnijih segmenata ispiranje usta i pranje

zuba, tim prije što se radi o naglašeno izloženim organima ljudskog tijela i što visok stepen njihove higijene ima svoje i socijalne aspekte. Drugim riječima kazano, održavanje higijene ovih organa na neki je način dio javnog ponašanja i ne da se skloniti u privatnost, što bi trebalo svakog ozbiljnog i pristojnog čovjeka dodatno obavezivati.

Bjelini, ljepoti i njegovanju zuba kod muslimana ovih prostora oduvijek se pridavala velika pažnja. Zanimljivo je, recimo, primijetiti da se u svim našim epskim pjesmama, kada se opisuje ljepota djevojke, neizostavno ističe ljepota zuba:

*Kad to začu plemenita Bega,
diže peču, odrgnu feredžu,
sinu lice kajno žarko sunce,
a gr'oce kajno mjesecina,
jer je lijepa Bega plemenita:
čelo joj je altun hamajlija,
obrvice s mora pijavice,
trepavice krila lastavice,
a dva oka dva vrela studena,
dva obraza dva đula rumena,
b'jeli zubi, malena joj usta,
usta su joj kutija šećera,
sitni zubi dizija bisera...⁹*

Također, nije rijetkost da autori s ovih prostora¹⁰ još prije stotinu godina pišu o važnosti i svrsishodnosti njegovanja zuba i svim prednostima koje ono sa sobom donosi. Tako jedan od njih kaže: “Jedan od najljepših čovjekovih ukrasa su bez sumnje zubi, pa im

⁶ Buharijina zbirka hadisa – sažetak, preveo Mehmedalija Hadžić, El-Kalem, Sarajevo 2004, str. 473, hadis br. 1096.

⁷ Ibid., str. 472, hadis br. 1094.

⁸ M. Serdarević i A. Omanić, op. cit., str. 112.

⁹ Kosta Hórman, Narodne pjesme muslimana u Bosni i Hercegovini, Svjetlost, Sarajevo 1990, I tom, str. 261. (Pjesma: Lički Mustaj-beg i Orlanović Mujo)

¹⁰ Vidi više: Arif Hikmet, Čišćenje zubi, Behar, VIII, 1907/08, br. 17. i 18, str. 262-3 i 282-3.

već i radi toga treba posvetiti naročitu pažnju, ako se hoće i da se svojom vanjštinom učini ljepši utisak. Drugo, pak, što su dobri zubi najjači preduslov za dobru i ispravnu probavu, jer u najviše slučajeva uzrok slabe probave ili uopće kakvih bolova želuca, jesu slabi zubi... Zube treba njegovati po jednom sistemu, jer budu li se oni čistili samo od vremena na vrijeme i od zgođe do zgođe, dogodit će se, da će se zubi pored te njege pokvariti...¹¹

S obzirom na naglasak koji islam stavlja na ličnu i kolektivnu higijenu čovjeka, a samim tim i na higijenu usta i zuba, nema nikakve sumnje kako je ta činjenica umnogome doprinijela da se u kulturi Bošnjaka razvije ovako snažan osjećaj spram njihova negovanja.

Muhamed, a.s., jako je vodio računa o vlastitoj higijeni, a u pogledu održavanja higijene ovih organa je rekao:

*Kad bih znao da ne bih svojim sljedbenicima, odnosno svijetu, nanio poteškoću, naredio bih im pranje zuba misvakom¹² prilikom svakog namaza.*¹³

Naravno, ovdje je misvak sinonim za savremena sredstva za čišćenje i njegu zuba, jer u to vrijeme ona nisu postojala. Drugim riječima kazano, Poslanik, a.s., stavio je akcenat na higijenu zuba, a sredstva za održavanje te higijene mogu biti različita. U drugoj predaji koja se pripisuje Ebu Huzejfi, ovaj ashab kaže:

*Kada bi Vjerovjesnik noću ustajao, oprao bi i misvakom očistio svoja usta.*¹⁴

3. PRANJE RUKU PRIJE I POSLIJE JELA

„Pranje ruku prije jela vjerska je obaveza. Zato domaćica neće čekati da gost zatraži da opere ruke, već će unaprijed imati pripremljen peškir. Ako u kući ima tekuća voda, što je uobičajeno, peškir se ponudi gostu ili se diskretno odloži na pogodno mjesto u kupatilu i tu ostavi, kako bi gost mogao nesmetano oprati ruke. Međutim, ako u kući nema (tekuće) vode, pa se pranje ruku vrši iz ibrika ili iz bokala, odnosno na drugi način, domaćica će peškir prebaciti lagano preko obje ruke i diskretno stajati uz gosta dok on ne opere ruke, ili će desnom rukom politi iz ibrika, držeći peškir prebačen preko lijeve. Naravno, ruke se peru i poslije jela.“¹⁵

Ovaj segment lične higijene Bošnjaka još uvijek je dominantan, iako u posljednje vrijeme imamo odstupanja od ove prakse, što se, naravno, ne može podvesti pod okvir islamskog ponašanja. Naime, poznato je da neke domaćice, umjesto omogućavanja gostu da opere ruke prije jela (na ovaj ili onaj način), ponude kuhinjsku salvetu ili peškir koji se pokvasi s jedne strane. Isto se postupa i u slučaju kada ima više gostiju. Nema sumnje da se ova vrsta pomodarstva, budući da se njome samo formalno pokušava ostvariti čistoća, može označiti kao nehigijenski, i dakako, neislamski čin, na čijem suzbijanju i iskorjenjivanju bi trebalo ozbiljno raditi.

Pranje ruku nije neophodno samo prije i nakon jela; to bi trebalo činiti u svim situacijama kada su one izložene onečišćenju ili mogućnosti onečišćenja. Nakon spavanja, pranje ruku se obavlja uz pranje lica (umivanje), što spada u jedan od osnovnih elemenata lične higijene Bošnjaka.

„Kada naš musliman ujutro ustane, umiva se iz ibrika. Ibrici su posude od bakra ili mjedi sa podužim grlom. U ibricima drže oni vodu za piće, umivanje i uzimanje abdesta. Siromašniji musliman lijeva sebi vodu na ruke sam ili mu lijeva žena ili koje dijete. Bogatiji ima slugu, koji u jednoj ruci

11 Hilmiya Balić, O negovanju zuba, Narodna uzdanica, IV, 1936, str. 94-96.

12 Misvak je komad grančice drveta "erak" koje u sebi sadrži vlakna ispunjena različitim korisnim sokovima i vrlo se uspješno može koristiti za čišćenje zuba.

13 Sahihu-l-Buhari, prijevod i komentar Hasan Škapur, Prijedor, 1975, II, str. 22.

14 Ibid., str. 23.

15 M. Serdarević i A. Omanić, op. cit., str. 112.

drži ibrik, a u druguj legen, plitku posudu od bakra ili cinka, slična latoru, pa dok gospodar pere ruke i lice, drži mu sluga legen pod rukama da voda po podu ne teče. Sluga ima na ramenu peškir, pa kad se gospodar umije, uzme peškir slugi s ramena i tare ruke. Dok se pere, čuča i on i sluga mu.“¹⁶

Slobodno možemo kazati kako je ovaj aspekt lične higijene Bošnjaka u dubokoj vezi s napucima i praksom Božijeg Poslanika, s.a.v.s., koji je svoje sljedbenike i u ovom smislu učio i oplemenjivao. Tako je jednom prilikom rekao:

*Ko zaspi s mirisom mesa na rukama i ne opere ih, pa mu se nešto desi, neka sam sebe krivi.*¹⁷

Ovdje je Božiji Poslanik, s.a.v.s., veoma jasno istakao važnost ovog segmenta lične higijene i upozorio na mogućnost negativnih posljedica za sve one koji ga se ne pridržavaju.

Također je Poslanik, s.a.v.s., rekao:

*Kada se neko od vas probudi iz sna, neka ne stavlja ruke u posudu dok ih ne opere tri puta, jer on ne zna gdje mu je ruka prenoćila.*¹⁸

Da bi proveli ovu Poslanikovu, s.a.v.s., odredbu o očuvanju čistoće vode, muslimanske zanatlije su sačinile posudu koja im to omogućava. U nju se voda lahko dosipa, zaštićena je od onečišćena i omogućava racionalno trošenje vode, što su upravo osnovne karakteristike ibrika.

4. PRANJE U TOALETU

Ovaj aspekt lične higijene na ovim prostorima gotovo isključivo nalazimo u kulturi Bošnjaka, što upućuje na zaključak da je religijski faktor bio presudan u oblikovanju ove vrste ponašanja našeg čovjeka. Također, poznato je da Bošnjaci, bez

obzira na stepen njihove religioznosti, u gotovo najvećem procentu njeguju ovaj vid vlastite higijene.

„Nezamislivo je da se Bošnjak, bez obzira da li se pridržava vjerskih propisa ili ne, ne pere poslije obavljene nužde. Potreba pranja najintimnijih dijelova tijela proističe iz obaveze obavljanja molitve pet puta dnevno, pri čemu se mora biti apsolutno čist. Stoga ćete u svakom klozetu u muslimanskoj kući naći poseban bokal za pranje i toalet-papir za posušivanje opranih dijelova tijela. Ranije su u svakom klozetu na skrovitom mjestu bile poredane tzv. tahret-beze ili tahret krpe... namijenjene isključivo za posušivanje opranih intimnih dijelova tijela. Danas, s pojavom toalet-papira, ove krpe nestaju. Bokal za pranje nalazi se na desnoj strani klozeta, jer se pranje vrši lijevom rukom. Naravno, danas postoje savremene sanitarije, pa otpada potreba za bokalom. O pranju ruku poslije obavljene nužde a prije izlaska iz klozeta nije potrebno posebno govoriti. To se jednostavno podrazumijeva.“¹⁹

U fikhskim djelima ove radnje su označene terminima *istindža* i *istibrâ*²⁰ i obavljaju se isključivo vodom, a u nedostatku vode, moguće se privremeno koristiti i nekim drugim sredstvima.

Već smo kazali da je na ovaj segment lične higijene Bošnjaka presudan utjecaj imao religijski faktor, a on se ogleda u činjenici da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., u brojnim situacijama tretirao detalje i teme vezane upravo za ovaj vid higijene jednog muslimana.

Enes b. Malik, r.a., prenosi da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., jednom ušao u palmovik, kada ga je pratio jedan dječak koji je nosio bardak. Bio je najmlađi od nas. Ostavio je bardak kod

¹⁶ Antun Hangi, *Život i običaji muslimana*, Svjetlost, Sarajevo 1990, str. 63.

¹⁷ Hafiz Abdul-Azim ibn Abdul-Kavijj El-Munziri, *Et-tergib vet-terhib*, (Muhtesar Al-Askalani), preveo dr. Sulejman Topoljak, Bookline, Sarajevo, 2004, str. 467, hadis br. 766.

¹⁸ Muslimova zbirka hadisa – izbor, preveo dr. Šefik Kurdić, Kuća mudrosti, Zenica 2004, knj. 1, str. 143, hadis br. 105.

¹⁹ M. Serdarević i A. Omanić, op. cit., str. 112-113.

²⁰ Istindža je čišćenje i pranje poslije obavljanja velike nužde, a istibrâ pranje poslije obavljanja male nužde.

*jednog lotosovog drveta. Allahov Poslanik, s.a.v.s., nakon obavljanja nužde, oprao se vodom, a zatim došao među nas.*²¹

Kazali smo, također, da je općeprihvaćena praksa muslimana ovih prostora da čišćenje poslije obavljanje nužde vrše lijevom rukom. U vezi s tim možemo kazati kako je i u ovom slučaju presudan utjecaj na formiranje jednog ovakvog oblika ponašanja imala upravo vjera. Naime, jedan od naputaka Muhameda, a.s., u kojem se on dotiče pitanja lične higijene, izravno tretira ovu temu.

On je rekao: *Neka niko od vas ne drži svoj spolni organ desnom rukom dok mokri; neka se ne čisti poslije nužde desnom rukom i neka ne puše u posudu.*²²

5. ABDEST I GUSUL

I dok se prethodne radnje i forme čišćenja mogu promatrati kao vjerska i kulturološka činjenica, dotle su *abdest* i *gusul* (ovdje ne mislimo na puki čin kupanja koji, zapravo, ne sadrži tu duhovnu komponentu), isključivo vjerske forme i vjerski obrasci njegovanja lične higijene jednog muslimana.

5.1. ABDEST

*Abdest*²³ je vjersko pranje koje se vrši u svrhu obavljanja namaza (molitve), učenja Kur'ana, činjenja sedžde itd. Abdest je vjerska dužnost, vjerski čin koji je musliman dužan izvršiti prije obavljanja spomenutih dužnosti. Nezamislivo je biti praktični musliman bez abdesta. Abdest je onoliko

prisutan u praksi, životu, kulturi ovdašnjih muslimana i muslimana uopće koliko su oni praktičari nekih osnovnih islamskih dužnosti. A činjenica je da su Bošnjaci, od kako su prihvatili islam, u većem ili manjem procentu, klanjali namaz i obavljali druge islamske dužnosti porad kojih je neophodno uzimati abdest.

Iako abdest ima itekako izraženu higijensku dimenziju, ipak ga niko primarno zbog toga ne prakticira. Naime, niko ne uzima abdest zbog toga da bi postigao higijenski efekat, tj. ako u njemu ne prepoznaje vjersku nit, što nije npr. slučaj s gusulom, odnosno kupanjem, o čemu će biti riječi kasnije.

Da je abdest dio historije, tradicije i kulture Bošnjaka općepoznato je, pa ipak, namjera nam je ovu tvrdnju potkrijepiti s dva fakta iz dva različita perioda bošnjačke historije. Naime, naša epska poezija, nastala u dugom razdoblju osmanske vlasti na ovim prostorima, prebogata je epizodama u kojima narodni pjevač opisuje svoje junake kao praktičare vjere, koji između ostalih vjerskih dužnosti i abdest uzimaju:

*Jedno jutro bijah podranila,
Turski sabah bješe za klanjanje,
A ja siđoh na mermer avliju,
Da uzimam turski abdest na se,
Da klanjam turskog sabaha,
Moj Omere, moje d'jete drago!
Tamam siđoh, sine, na avliju –
Istom dogat njisnu pred avlijom...*

Ismihan-kaduna je supruga legendarnog junaka Hrnjice Muje. Na pitanje njezina sina Hrnjičić Omerice: "Kazuj, majko, šta je bilo s babom?" Ona je izgovorila gornje stihove...

U pjesmi *Filip Madžarin i gojeni Halil* veli se:

*Pa se ljetno dogodilo doba,
A noća se kratka potrefila,
Sabah-zora tamam za klanjanja,*

²¹ Muslimova zbirka hadisa – izbor, op. cit., knj. 1, str. 148, hadis br. 115.

²² Ibid., hadis br. 114.

²³ Abdest podrazumijeva pranje čistom vodom određenih dijelova tijela (ruke, usta, nos, lice, uši, vrat, noge itd.) u svrhu pripremanja za obavljanje spomenutih i drugih vjerskih dužnosti.

*Skoči Halil, do bunara dođe,
Pa je na se abdest udario.
Halil stade kod konja dogata,
Sabah klanja u zelenoj travi...²⁴*

U kontekstu navedenog smatramo važnim dodati se i institucije *tejemmuma*²⁵ u islamu. Ovaj vid olakšice nikada u svijesti Bošnjaka nije zauzimao ono mjesto koje mu pripada. Naime, ovdašnji musliman će “sve” učiniti da dođe do vode i uzme abdest, a *tejemmum* se koristi samo u krajnjoj nuždi. Drugim riječima kazano, naši ljudi su skloniji zanemariti olakšicu vezanu za uzimanje *tejemmuma* nego je iskoristiti.

„Koliko je ovaj način uzimanja abdesta (misli se na alternativni način uzimanja abdesta, tj. *tejemmum* – op G. M.) malo prihvaćen kod nas, govori i sljedeće: i u najvećoj nestašici vode u Sarajevu, čak i u vrijeme punog granatiranja, ljudi su nerado uzimali *tejemmum*, smatrajući da nisu iscrpili sve mogućnosti uzimanja abdesta, ako raspolažu i sa najmanjim količinama vode.“²⁶

S obzirom na to da je abdest, kako smo to već istakli, vjerska dužnost, čin i obred, jasno je da je utemeljen na nekom od osnovnih vrela islama. U ovom slučaju radi se i o Kur'anu i o hadisu. U svim poznatijim zbirkama hadisa cijela poglavlja su posvećena abdestu i svim pojedinostima koje se na njega odnose. Mi ćemo citirati samo jedan hadis koji govori o vrijednosti abdesta, odnosno, o njegovom višedimenzionalnom značenju.

Ebu Hurejre, r.a., prenosi da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: *Kada musliman ili vjernik uzme abdest, pa opere lice, s njegova lica s vodom ili sa zadnjom kapi vode spadne svaki grijeh koji je zaradio svojim očima. Kada opere svoje ruke, s njih spadne s*

*vodom ili s posljednjom kapi vode svaki grijeh koji je zaradio njima. Kada opere svoje noge, s njih spadne s vodom ili posljednjom kapi vode svaki grijeh koji je zaradio njima, a kada završi abdest - ostane čist od grijeha.*²⁷

5.2. GUSUL

*Gusula*²⁸, s obzirom na njegovu kvalifikaciju, imaju tri vrste: gusul koji je fard, gusul koji je sunnet i gusul u raznim prilikama. Gusul je fard u pet slučajeva: nakon intimnog odnosa, nakon masturbacije,²⁹ nakon polucije³⁰ u snu i nakon hajza³¹ i nifasa³² (za žene). Gusul je sunnet petkom radi džume, radi klanjanja bajram-namaza i sl. I gusul u raznim prilikama podrazumijeva potrebu kupanja kada god smo, iz bilo kojih razloga, nečisti, odnosno, kupanje radi rekreacije, odmora i sl.

Kupanje samo po sebi je jedan iznimno važan higijenski čin, bez obzira na to da li mu pridodali ovu duhovnu komponentu ili ne. Međutim, muslimani kupanje koje je fard i sunnet doživljavaju primarno kao vjerski čin. I otuda se ta vrsta obrednog čišćenja u kulturi Bošnjaka pojavljuje isključivo kao posljedica utjecaja njihove vjere na njihov ukupni život. Drugim riječima kazano, u kulturi drugih naroda na ovim prostorima ove kategorije su nepoznate, a ako se dio ovoga i prakticira (npr. kao kupanje poslije intimnog odnosa), ono je lišeno duhovne supstance.

Kupanje koje je fard i sunnet je, bez obzira na njegovu univerzalnu vrijednost, vjerska dužnost, vjerski obred i vjerski čin i u tom

²⁴ Ibni Hasan, Islam u muslimanskoj narodnoj poeziji – abdest, Zemzem, 1976, br. 1-12, str. 14.

²⁵ *Tejemmum* je alternativno čišćenje zemljom ili zemljanim predmetima u situacijama kada uopće nemamo vode, ili je nemamo dovoljno, ili je iz bilo kojeg razloga ne možemo upotrijebiti. *Tejemmum* ima ograničeno trajanje i zamjenjuje abdest i gusul.

²⁶ M. Serdarević i A. Omanić, op. cit., str. 113-114.

²⁷ Muslimova zbirka hadisa – izbor, op. cit., knj. 1, str. 152-153, hadis br. 121.

²⁸ Ovdje termin gusul uzimamo u njegovom etimološkom značenju, koji znači kupanje u najširem smislu.

²⁹ Tj. samozadovoljavanja na javi koje je praćeno izlivom sjemena.

³⁰ Tj. erotskih snova u kojima također dođe do izlivanja sjemena.

³¹ Hajz je mjesečni ciklus kod žena koji traje do 10 dana.

³² Nifas je postporodajni ciklus kod žena koji traje do 40 dana.

smislu ga izvršavaju samo oni muslimani koji su praktičari određenih islamskih dužnosti. Možemo slobodno kazati da je ova vrsta kupanja (shvaćena kao vjerski obred) u samom vrhu piramide vjerskih obreda koje Bošnjaci prakticiraju. Izvjesno je, naprimjer, da ima Bošnjaka koji ne obavljaju namaz, ne poste, ne dijele zekat itd., ali se pridržavaju obrednog kupanja poslije intimnog odnosa. „Nezamisliva je scena koju često vidamo u filmovima i na TV-u, u kojoj dvoje mladih provode noć zajedno, potom ustaju, oblače se i odlaze 'za poslom' ili provode noć zajedno i potom u krevetu, onako neokupani jedu... Čak i oni bošnjački parovi koji se ne pridržavaju vjerskih obaveza, pa tako ni gusula, nerado će to priznati...”³³

Također, poznato je da Bošnjaci (muškarci) masovno klanjaju bajram-namaz. Teško je zamisliti da se neko od njih zaputi prema džamiji, a da se prethodno nije okupao. „U noći uoči Bajrama običaj je da se djeca vanredno okupaju, a odrasli ujutro, prije odlaska u džamiju na bajram-namaz, a svi ukućani na te dane oblače ono što najljepše imaju.”³⁴

Gusul koji je fard učinjen je imperativom samim tekstom Kur'ana, dok je praksom Božijeg Poslanika potvrđen i objašnjen. Također, svojom riječju i djelom, Muhammed, a.s., ukazao je i na one momente u kojima je preporučljivo uzeti gusul.

Mejmuna, r.a., Poslanikova, s.a.v.s., supruga rekla je: *Pripremila sam Allahovom Poslaniku vodu da se okupa od džunupluka. Prvo je oprao svoje šake dva ili tri puta. Zatim je zahvatio vode iz posude i posuo je na svoj spolni organ i oprao ga lijevom rukom. Zatim je dotaknuo lijevom rukom zemlju i ruku dobro protrljao po prašini. Potom se abdestio kao što*

*se abdesti za namaz, nakon čega je na svoju glavu prosuo tri pregršti, a u svakoj je bilo vode koliko njegova puna šaka i onda je oprao cijelo tijelo. Zatim se pomakao s mjesta i oprao noge...*³⁵

U vezi s kupanjem muslimana koje je sunnet, Muhammed, a. s., rekao je: *Kupanje petkom dužnost je svakom punoljetnom muslimanu, kao i upotreba misvaka i mirisa koliko je to moguće.*³⁶

5.3. HAMAMI

Na tragu do sada rečenog, a što je u vezi s ličnom higijenom muslimana, potpuno logično djeluje činjenica što su muslimani gradili vodovode, česme, šadrwane i hamame na prostorima na kojima su živjeli.

„Izgradnji vodovoda, česama, šadrvana i hamama na prostorima Bosne poklanjala se izuzetna pažnja, u skladu s islamskim shvaćanjem lične higijene i svakodnevnog pranja. Stoga je u velikom broju naselja Bosne i Hercegovine bio bar po jedan hamam, a često i znatno više: u Sarajevu ih je bilo sedam, u Mostaru dva, u Foči tri, itd. To su većinom bile monumentalne građevine, sagrađene od kamena, presvedene kupolom i s lijepom unutrašnjom dekoracijom.”³⁷

Koliko su hamami bili tradicija na ovim prostorima svjedoči i činjenica da ih često kao motiv susrećemo u muslimanskim narodnim pjesmama:

Kad to čula Ajkuna djevojka,

Uze ibrik i raki safuna,

Ona ode u vruće hamame,

Umivala bilo lice svoje

*Nagizda se što god može bolje.*³⁸

Ako su muslimani u ovom obimu bili spremni graditi javna kupatila, onda nema sumnje da je

³³ M. Serdarević i A. Omanić, op. cit., str. 114.

³⁴ Enver Mulahalilović, Vjerski običaji muslimana u BiH, El-Kalem, Sarajevo 1989, str. 102.

³⁵ Muslimova zbirka hadisa – izbor, knj. 1, str. 177, hadis br. 155.

³⁶ Ibid. str. 358, hadis br. 405.

³⁷ M. Serdarević i A. Omanić, op. cit., str. 115.

³⁸ Antun Hangi, op. cit., str. 64.

izgradnja tzv. kućnih hamama bila neizostavni dio graditeljske kulture naših ljudi na ovim prostorima. Danas, kako je poznato, hamami prestaju (ili su potpuno prestali) biti dio naše kulturne stvarnosti, a njih, na planu porodičnog i društvenog ambijenta, zamjenjuju savremeno opremljena kupatila, razne vrste bazena i sl.

6. DEPILIRANJE I PODREZIVANJE NOKATA

Sve što je u interesu i za dobro čovjeka je dio islama. I nebitno je u kojoj sferi života ono obitavalo. I nebitno je da li nam to izgledalo važno ili ne, značajno ili beznačajno.

6.1. DEPILIRANJE

Uklanjanje dlaka ispod pazuha i s intimnih dijelova tijela dio je naše kulturne stvarnosti. Teško je govoriti o procentu Bošnjaka koji prakticiraju ovaj vid lične higijene, kao i o motivima koji ih na to potiču. Slobodno možemo kazati da to neki čine iz vjerskih razloga, neki iz higijenskih, estetskih, a neki iz svih navedenih. Zapravo, svi ovi razlozi ne isključuju jedni druge.

Depiliranje navedenih dijelova tijela nije stvar modernog trenda življenja. Ovaj vid lične higijene i smisla za estetičnost odavno je sastavni dio kulture življenja naših ljudi.

„Nekada se depiliranje vršilo pomoću smjese od šećera i limuna, što daje masu koja se lijepi na dlačice i trga ih iz korijena. Danas, međutim, ima dovoljno preparata ili naprosto malih britvica, pa i čisto ženskih električnih aparata za depiliranje, da ovaj mali trud oko same sebe ne treba da predstavlja poteškoću, a ni napor.“³⁹

To što je depiliranje sastavni dio naše vjerske, pa i ukupne tradicije, treba zahvaliti činjenici što islam, u svom širokom spektru naređenih i preporučenih radnji koje se odnose na ličnu higijenu čovjeka,

preporučuje i ovu. Muhammed, a.s., depiliranje je označio kao jednu od pet prirodnih crta ili osobnosti čovjeka.

Ebu Hurejre prenosi da je Poslanik, s.a.v.s., rekao: *Ljudska priroda je petero (ili: petero je od ljudske prirode): sunećenje, brijanje stidnih mjesta, rezanje nokata, brijanje ispod pazuha i skraćivanje brkova.*⁴⁰

6.2. PODREZIVANJE NOKATA

Uz prethodne četiri nabrojane prirodne osobnosti čovjeka, koje je Poslanik, s.a.v.s., definirao kao „*el-fitre*“, peta koju je spomenuo je skraćivanje ili podrezivanje nokata. Nema sumnje kako se u ovom slučaju radi o iznimno važnom higijenskom činu, koji je danas sastavni dio kulture življenja velikog broja ljudi uopće. Bošnjaci, u iznimno velikom procentu, njeguju ovaj vid lične higijene. Teško je, kao i u prethodnom slučaju, precizirati koliki procenat to radi iz vjerskih, higijenskih, estetskih ili svih razloga zajedno. Za nas je važno istaknuti da postoji vjerska (hadiska) podloga (poticaj) za prakticiranje ovog higijenskog čina i da određeni dio Bošnjaka ovu aktivnost doživljava i kao ispunjavanje jedne vjerske dužnosti.

„Uz čisto vjersku obavezu depiliranja malja, postoji također obaveza podrezivanja noktiju. Stoga nije uobičajeno imati iznimno velike nokte, naročito ne kod muškaraca. O dužem noktu na jednom (malom) prstu da se i ne govori. Ovaj običaj jasno govori o sredini u kojoj se takva osoba kreće i u kojoj je odrasla. Iznimno veliki nokti kod žena, ma koliko uredni i manikirani, također ne izazivaju prevelike simpatije, baš iz razloga specifičnog načina obavljanja ukupne lične higijene bosanske muslimanke. Stoga je

39 M. Serdarević i A. Omanić, op. cit., str. 117.

40 Muslimova zbirka hadisa – izbor, knj. 1, str. 198, hadis br. 181.

umjerenost i u ovom slučaju ne samo poželjna već i neophodna.“⁴¹

7. ZAKLJUČAK

Nema sumnje da je naš islamski identitet najupečatljivija i najsnažnija odrednica našeg ukupnog identiteta, koja nas čini zasebnim i drugačijim u odnosu na etničke

zajednice s kojima na ovom prostoru živimo. Ta naša odlika vidljiva je u svakom segmentu našeg kulturnog i tradicijskog obrasca življenja. Ovdje smo se dotakli hadisa, kao drugog izvora naše vjere, i njegovog utjecaja na oblikovanje jedne forme našeg kulturnog života. Na temelju činjenica koje smo ovdje izložili, jasno je da je islam (a u tom kontekstu – hadis posebno) u najvećem procentu i obimu utjecao na formiranje i oblikovanje našeg načina života u sferi kulture njegovanja higijene na individualnoj i porodičnoj ravni.

41 M. Serdarević i A. Omanić, op. cit., str. 117.

LITERATURA

Knjige i brošure

1. *Buharijina zbirka hadisa – sažetak*, 2004, preveo Mehmedalija Hadžić, El-Kalem, Sarajevo.
2. El-Buhari, 1974, 1975. i 1976, *Sahihu-l-Buhari I-III*, prijevod i komentar Hasan Škapur, Odbor Islamske zajednice Prijedor, Sarajevo.
3. El-Munziri, hafiz Abdu-l-Azim ibn Abu-l-Kavijj, 2004, *Et-Tergib vet-terhib* (Muhtesar El-Askalani), preveo Sulejman Topoljak, Bookline, Sarajevo.
4. Hangi, Antun, 1990, *Život i običaji muslimana*, Svjetlost, Sarajevo.
5. Horman, Kosta, 1990, *Narodne pjesme muslimana u Bosni i Hercegovini*, Svjetlost, Sarajevo.
6. Mulahalilović, Enver, 1989, *Vjerski običaji muslimana u BiH*, El-Kalem, Sarajevo.
7. Muslim, 2004, *Muslimova zbirka hadisa – izbor I-III*, preveo Šefik Kurdić, Kuća mudrosti, Zenica.
8. *Sahihu-l-Buhari IV*, 1991, prijevod i komentar Hasan Škapur i Hasan Makić, El-Kalem, Sarajevo.
9. Serdarević, Mevlida i Omanić, Ajnija, 2000, *Bošnjačka kultura ponašanja*, Svjetlost, Sarajevo.

Članci, studije i rasprave

1. Balić, Hilmija, 1936, O njegovanju zuba, *Narodna uzdanica*, IV, str. 94-96.
2. Hikmet, Arif, 1907/08, Čišćenje zubi, *Behar*, VIII, br. 17/18, str. 262-263 i 282-283.
3. Ibn Hasan, 1976, Islam u muslimanskoj narodnoj poeziji – abdest, *Zemzem*, br. 1-12, str. 14.